

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ПЕРСОНАЛІЗМ

о. Річард Горбань

Івано-Франківська теологічна академія

Персоналістична агапетологія в теоретичній спадщині Чеслава Станіслава Бартніка

У персоналізмі, як окремій системі, окрема тема присвячується науковому, системному трактуванню любові. Її вважають особливим та істотним елементом персонології¹. Тому і польський персоналіст Ч. Бартнік представляє її як окрему складову світу особи, один із суттєвих елементів структури дійсності особи. В його концепції це отримує назву персоналістичної агапетології², де ключову роль відіграє особовий вимір любові, насамперед у духовній площині, як особливої сполучної ланки різних особових буттів та різних особових світів. На підставі цього формується особливий вимір людської особи та особливий вимір любові.

Любов має різні виміри, постаті, прояви. Постає як вираз цілої дійсності особової дійсності особи, у вигляді одноразового акту або ж цілого процесу. Тому любов по-різному класифікують та розрізняють, надаючи те чи інше значення. Згідно з концепцією польського персоналіста любов має сім основних видів, про які докладніше.

Чуттєво-афективна любов. Це своєрідна органічна та сенсуальна основа животворних дій людини стосовно емпіричного світу. Особове ество людини знаходить свій особливий вияв у тілесній, фізичній площині за допомогою свого психоемоційного світу. Ця зовнішня поведінка стає виявом особового, духовного ества людини. Тут насамперед йдеться про духовну, психологічну, емоційну площину.

Органічна любов. В своїй глибокій суті сприймається як симпатія органічного життя, зав'язування живих відносин особи із усіма іншими сферами (особовою та біологічно-природною). Певна прив'язаність та особливі відносини. Людина органічно (цілісно) пов'язує себе, своє ество з чимось або кимсь. Слід розуміти це як прив'язаність, любов до предметів, природи, речей, тварин, людини, коли особа немовби занурює себе, завдяки почуттям, в іншому.

Еротична любов. Найбільш поширене розуміння та сприйняття любові, зокрема в поточному, сучасному розумінні. Це любов, основана на статевому потягу, але не обмежується виключно діями сексуального характеру. Вона визначає цілу дійсність стосунків осіб чи особин. Охоплює ціле ество, структуру людини, зокрема в тому, що супроводжує стан закоханості. Хоча вона є основною рушійною силою життя, до життя, існування (народження). Цей вираз любові Бог в людині підніс до особового рівня, рівня стосунків між двома особами. Прояв цього виміру

любові має свою спорідненість із загальною основою тваринного світу, однак людський прояв такої тілесно-чуттєвої любові значно вищий та глибший, ніж тваринний. Хоча людина також у цьому прояві любові може деградувати та сходити на нижчий рівень.

Любов у сім'ї. Її основою слід вважати подружню любов, на якій будується, основується, поглиблюється, зміцнюється та продовжується те, що започатковано в подружжі. Наслідком подружньої (духовної, емоційної, тілесної) любові стають діти, і вся сімейна спільнота стає середовищем нового, особливого прояву любові. Вона також відзначається інтерперсональним характером, оскільки є любов'ю осіб. Згодом вона ще більш розростається та набирає нових обрисів, з огляду на розширення сім'ї, родини, через народження внуків і т. д.

Соціальна любов. Має свій вияв у соціумі, тобто спільноті, середовищі осіб. Кожний вияв любові, окрім егоїзму, має спільнотний вимір. Йдеться про любов до інших, менших чи більших груп осіб: спільноти місця роботи, проживання, місцевості, народу, держави. Можна також говорити про універсальну любов: людства, всіх осіб, планети, всесвіту, дійсності.

Космічна любов. Таку теорію висунув, зокрема, французький мислитель П. Тейяр де Шарден. В її основі любов Христа, яка започатковує своєрідний ланцюг любові, де все пов'язується і пов'язане цією любов'ю Христа [8, с. 93-99, 115-120]: атом з атомом, осередок з осередком, особа з особою, спільнота зі спільнотою, зірка із зіркою, галактика із галактикою. Всі стають одним цілим, тут також і вся дійсність. Завдяки цьому виникає своєрідна універсальність буття, де все пов'язане і ніхто не ізольований, не відірваний, не полишений, хоча всі між собою різняться властивою їм сутністю. З огляду на це можна говорити про уніфікаційну еднаючу любов усього людства, яке існувало, існує і буде існувати. В цій конструкції людина відчуває зв'язок із цілим Всесвітом, з кожною її частинкою. Все буття пов'язане внутрішньою любов'ю і прямує крізь час і простір до Центру та Кінця (завершеності) всієї любові – Ісуса Христа.

Релігійна любов. Ч. Бартнік вважає її найвищою і найсильнішою. Полягає вона, на його думку, у внутрішній онтологічній та екзистенціальній реляції людської особи до Бога. Первинна порівняно з іншими видами любові, з огляду на свій духовний характер та проекцію на усю дійсність (духовну і матеріальну). Відзначається здатністю приводити в дію та реалізовувати процеси здійснення, творення особи. Людина в сенсі християнської заповіді любові може самовизначатись щодо людини та Бога [1, с. 11-15].

Всі акти любові здійснюються та творяться в глибині людської особи. Вона є суб'єктом та об'єктом любові. Тому можна говорити про особовий вимір любові. Різні види любові взаємно проникають один в одного, накладаються своїми площинами, хоча кожна має свою домену і власну площину. Кожен із видів в остаточній перспективі стає спрямуванням буття до повної реалізації, умовою якої є втілення внутрішньої єдності між буттями, зокрема особовими. Любов у

властивому значенні можлива тільки в особі, між особами і для особи. Однак сама в собі любов стає ядром, основою буття, основною структурою світу, універсальним елементом [2, s. 23].

Християнство спостерігає любов крізь призму добра і волі, вбачаючи в ній дію і прояв. Августин та Тома Аквінський вбачають в ній волю, тяжіння, прагнення добра, захоплення ним. В персоналістичній концепції любов не лише постає як акт, властивість, дія або духовний прояв, але також набирає онтологічного, екзистенціального, істотного характеру та становить одну із основних складових структури особового буття людини. В своїй глибинній основі особа складається та збудована з любові, є любов'ю та виражає себе за допомогою любові. В цей спосіб любов вирізняється двома вимірами: онтологічним та функціональним. В першому значенні особа виявляє знову ж таки своє реляційне буття, тут присутня онтологічна реляція людського буття стосовно інших буттів, передовсім особових. Як і особа, любов одержує свій онтологічний вимір завдяки особі, як вираз суті істоти особи, здійснення і наповнення реляції особової суті людини. Опісля постає уся повнота динаміки функціонування згаданої реляції у духовний та тілесний способи. Тому можна говорити про реляцію особи до самої себе (любов до себе), до іншої людини (окремої людини), до спільноти (любов у спільноті), до дійсності, світу, землі (любов космічна), до речей і предметів (реїстична любов), рослин, звірів (любов до природи), подій, історії, занять, професії, мистецтва і т. д. (екзистенціальна любов) [5, s. 215].

Любов у своїй онтологічній глибині постає як структура, реляційна до когось або чогось. На підставі своєї природи любов, як і особа, постає як реляція «до», в своїй спрямованості на когось або щось. Любов віднаходить себе в інших особах, реалізує себе, щоб знову повернутись до того, від кого вийшла. Основою тут виступають абсолютне буття і цінність особи. Тут йдеться про любов у властивому значенні, а не звичайну прив'язаність до звірів, рослин чи предметів, оскільки такі прояви можна назвати лише подібними, наслідуючими любов. Любов у властивому значенні є зверненням та пов'язанням цілого особового буття людини в її розумній та вольовій істоті з іншою особою чи спільнотою осіб з метою реалізації, здійснення себе у будь-якому прояві, у всіх аспектах. Можуть мати місце прояви любові тільки в якомусь напрямі чи аспекті, виділяючи тільки якийсь елемент, але ідеальним проявом любові може бути лише той, в якому заангажована ціла особа, у всіх її проявах та вимірах. Лише часткове заангажування вказує тільки на постать, подібну до любові або синонімічну до неї, що має місце в «любові» до звірів, речей чи предметів, які не мають особової структури. Міжособова любов стає своєрідним поєднанням різних особових світів в один спільний, однак без їх ототожнення, повного зникнення, злиття. В цьому випадку власний світ особи не зникає, а, навпаки, конститує себе, формує і збагачує. В результаті можна ствердити про взаємозв'язок, стислу глибинну пов'язаність буття з буттям, тому можна говорити про онтологічну любов. Найвищим адресатом цієї реляції (любові) завжди була, є і буде особа, яка може збагатити іншу особу собою.

В персоналістичній концепції зустріч різних світів, в їх персональних особливостях, може стати поштовхом до міжособового єднання, спілкування, взаємного відкриття та збагачення себе. Постає питання такого єднання стає певне містерійне (таємниче) вкорінення свого особового суб'єкта в іншій особі. Це знаходить свій вираз у процесі розвитку та поглиблення такого стану, що дає змогу сформуватись «люблячій особовості». Це пов'язане з відкриттям «нового світу» іншої особи, захопленням нею, заглибленням, абсолютизацією і пошануванням, зв'язує осіб у прояв спільного виміру «ми».

Зовні можна розрізнити три основні шляхи розвитку любові, які в підсумку і творять цілісний прояв любові. Любов проходить свій шлях пізнання за допомогою розуму, відкриття того, чим захопилась, що приводить до суджень, оцінювання, зіставлення [4, с. 274]. Той, хто любить, дивиться, відкриває, аналізує та творить власний образ особи, яку кохає. Причому розум дає можливість пізнати не лише зовнішню, загально, а й на глибшому рівні, що дає спонуку волі. Згодом любов проходить шлях прагнення, спрямування волі, усієї особи на іншу особу, до іншої особи, її світу. В ній (іншій особі) вбачається оте добро, на яке спрямовується. Особа бажає бути з іншим, перебувати не лише в його світі, а й у його особі. Цій іншій особі бажається всякого добра, є прагнення забезпечити її добро. І, нарешті, те, що особа когось пізнала і спрямувала до нього себе і свою волю, спонукає її до відповідних дій, поведінки, вчинків, праці, творчості. І це є третім шляхом, який проходить любов [там само, с. 275]. **Особа, яка любить, фактично намагається служити, прислужитись, допомогти тому, кого любить: рятує від загроз, підтримує, пам'ятає, захищає.** В цьому сенсі реалізація актів любові стає інтегральним елементом цілості прояву любові. Інтеграційним принципом залишається тут особа, яка реалізує себе, виражає завдяки розуму, волі і діям. Любов, будучи складовою структури світу особи, наділена та відзначається усіма вимірами та атрибутами буття особи, має свій вираз – фізичний, іманентний, трансцендентний, духовний, видимий і невидимий. Вона знаходить свій вираз у зовнішній сфері життя та всередині людини, в її серці та особовості. Інколи обидві ці сфери можуть розминутись або бути неоднаково розвинуті. Ідеальною ситуацією слід вважати їх досконалу концентричність, що дасть змогу людському буттю знайти досконале відображення в його серці, а серце зможе тоді променіти на цілість зовнішнього життя людини. Саме тоді любов можна назвати цілісною і цілком істинною, тоді вона стає найпотужнішою і найсильнішою силою людської особи.

Любов, будучи співструктурою особи, становить містерійний аспект. Її неможливо повністю передати, дослідити, представити, подібно як неможливо дати повне, достатнє та однозначне визначення. Підлягає таємничим структурам діалектики буття та існування; можна сказати, що сама має діалектичну структуру. Любов має свій конкретний вираз у ставленні до однієї особи та водночас і вираз загальний, універсальний, як любов до світу, всіх людей, Бога. Бог теж любить всіх людей загалом, але й кожна особу зокрема. Любов стає головним принципом

буття, має одну назву, але в своїх конкретних проявах набуває різних назв з огляду на вид. Це відбувається завдяки структурі особи, яка стає реалізацією універсальності в конкретному. Можливо, тому і відбувається зворотний процес – прояву конкретного в універсальному [5, s. 215]. Любов до людини також одна (універсальна), але виявляється в конкретних проявах (індивідуальних), наприклад, до Бога, іншої особи, себе. Тому любов універсальна, але виявляється в кожному індивідуальному бутті, в індивідуальних особах. Натомість однакова інтенсивність та сила любові у всіх особах, на думку універсального реалістичного персоналізму, полягає у вкоріненні в суб'єкті особи, яка любить. Ціла людина є тією ж самою реляцією любові, але вона (реляція) диверсифікується в екзистенціальній та індивідуальній площинах, з огляду на інших осіб. На загал любов відзначається тією самою природою, бо закорінена в особі, в її праві самореалізації, феномені волі і т. д., але набуває різних проявів та форм з огляду на відмінність існування, наповненість змісту, цінності кожної особи зокрема. Тому не можна сказати, що любов однієї особи така ж сама, як іншої, вони відрізняються інтенсивністю, силою, проявом. Це пояснюється абсолютною неповторністю особистості. На думку Ч. Бартніка, найвищими категоріями слід вважати особу, існування та любов [1, s. 21]. В християнстві їх найбільше оцінили та представили: де навіть Бог явиться як Любов.

Релігійна любов до Бога, любов Бога до людини відзначається понадемпіричним виміром та отримує прояв над-любові. Такою є насамперед любов у християнському значенні, де любов Бога втілюється в людині [6, s. 393]. Але її слід спостерігати не лише як прояв, а скоріш як дійсність, присутність Бога в людині, вираз особової спільноти і спільності з Богом. Вона відзначається структурально-персональним характером.

Натомість у світі, де головними чинниками є цивілізаційні, технічні та ліберальні цінності і тенденції, персональність любові занепадає і нищиться. Любов трактується реїстично, тобто як предмет. Втратились правдиве значення і сенс любові. Оскільки особу спостерігаємо в категорії реляції, то можна тут говорити і про духовну байдужість до іншого. Тобто можна говорити про не-любов, анти-любов у значенні її відсутності. Під цим слід розуміти відсутність особової реляції в її спрямованості на іншого в позитивному аспекті, тобто як дару себе. У не-любові особа не відкривається і не дарує себе, тобто закриває свою особову реляцію, що стає шкодою не лише комусь (іншій особі, людській чи Божій), а й самій собі. Тому в поставі людини все, що не дає добра, відкритості, позитиву, стає поставою не-любові [1, s. 17], а це само по собі завдає негативного впливу іншій особі, її еству. Крайніми проявами такої анти-любові можна вважати ненависть, безпосередню шкоду духовному чи фізичному добру людини. Все це стає процесом деперсоналізації. Наскільки любов є даром і даруванням себе, настільки не-любов є «грабунком» іншої особи. Наскільки любов прагне до єднання і будівництва спільноти, настільки не-любов спрямована і прагне поділу, розірвання зв'язку, щілковитого відокремлення. Любов будує, афірмує, вдосконалює, підтримує існування,

творює цінності, а не-любов руйнує, негує, нищить, творить антицінності та намагається позбавити особу її цінності та сенсу [там само]. Класичним проявом анти-любові є ненависть, яка вказує на негативне ставлення до когось. Тому слід її вважати духовним, розумовим, вольовим запереченням іншої особи, усунення зі свого буттєвого простору. Саме тому анти-любов стає силою, яка спрямовується на руйнацію світу особи, її структури.

У світі любові існує і її противага – анти-любов: ненависть, розлад, поділ, егоїзм, певне відштовхування іншої особи. Подібно, як любов прагне створити своє Царство, так і анти-любов хоче створити своє, і вони протистоять одна одній. А що найбільше – боротьба цих сил проходить крізь серце людини, яка водночас може когось любити, а когось ненавидіти [2, s. 24]. Людина повинна бути свідомою цієї боротьби і не залишатись байдужою до неї. Любов не відзначається сліпою силою і дією, не може повністю зародитися без усвідомленої та розумної інспірації та дії особи. Тому людина відповідальна за результат боротьби любові та анти-любові, утвердження їх. Особливе значення надає цьому християнство, і тому християни найбільш відповідальні за утвердження царства любові.

В підсумку любов слід вважати фундаментальною структурою людської особи в індивідуальному та суспільному вимірах, суттю особового життя, мотивом та двигуном дій, сенсом існування і повнотою щастя. В результаті любов постає як найбільш велична і найвища реляція між особами [3, s. 134].

¹Персонологія – наука про особу.

²Агапетологія – наука про любов; від грецького «агапе» – любов (передовсім в духовному вимірі).

Література

1. Bartnik Cz. St. *Agapetologia personalistyczna* // *Roczniki Teologiczne*. – 1997. – № 44, z. 2. – S. 5-23.
2. Bartnik Cz. St. *Miłość jako tworzywo świata* // *Walka o Kościół w Polsce*. – Lublin, 1995.
3. Bartnik Cz. St. *Osoba jest miłością* // *Misterium człowieka*. – Lublin, 2004.
4. Bartnik Cz. St. *Personalizm*. – Wyd. 2. – Warszawa, 2000.
5. Bartnik Cz. St. *Próba ujęcia istoty miłości* // *Słowo i czyn*. – Lublin, 2006.
6. Bartnik Cz. St. *Umiłowanie człowieka* // *Misterium człowieka*. – Lublin, 2004.
7. Wojtyła K. *Miłość i odpowiedzialność*. – Lublin, 1960.
8. Тейяр де Шарден П. *Феномен человека*. – М., 2002.

о. Річард Горбань

ПЕРСОНАЛІСТИЧНА АГАПЕТОЛОГІЯ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЧЕСЛАВА СТАНІСЛАВА БАРТНІКА

Анотація

Любов, згідно реалістичного універсального персоналізму за Чеславом Станіславом Бартніком, виникає та формується з глибини особи, зустрічі та пізнання осіб на шляху правди, добра, краси, свободи і взаємного духовного єднання. Тому любов постає як активність усієї особи у її виявах себе у всій повноті єства, з усіма силами та властивостями, в позитивний спосіб, на іншу особу. Це спрямування усього свого особового світу в прояві спонтанної реляції «до» або «на» когось; дарування особою себе іншому, причому повне, без умов, беззаперечне. Взірцем цієї любові є Пресвята Трійця, Особи якої відзначаються структурою самореалізуючої любові. На сторожі збереження та поширення правдивого образу любові залишається християнство, яке намагається представити любов з персоналістичної точки зору, оскільки любов у властивому значенні може бути лише між особами. Особу слід любити з огляду на її внутрішню сутність, доброту, таємницю єства.

Fr. Richard Gorban

PERSONALISTIC AGAPETHOLOGY IN THE THEORETIC HERITAGE OF CZESLAW STANISLAW BARTNIK

Annotation

Love, according to realistic universal personalism of Czeslaw Bartnik, is being formed from the depth of the human person, on the common way together towards the truth, good, beauty, freedom and spiritual unity. This is why love begins as activity of entire personality in its integral self-representation with all its forces and qualities, to other person. This is an unconditional giving of itself towards a spontaneous relation «to» or «towards» someone else. A giving of one person to another entirely, unconditionally. A perfect example of this we find in the Holy Trinity, the Persons in which are defined in a full self-fulfilling love. As a guardian of the true meaning of love and its spread throughout the world is Christianity, that is trying to present love from the personalistic point of view, since love, according to its nature, can only happen between to persons. A person should be loved and dignified because of its internal essence, goodness and the mystery of its being.

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 21.01.2011 р.